

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΠΟΙΪΑ

Έχουν πολλά ειπωθεί τόσο στον ακαδημαϊκό χώρο όσο και τη δημόσια σφαίρα για τη σημασία και το νόημα των εθνικών επετείων. Η ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας και η παγίωση της ενότητας του έθνους αποτελούν το λόγο που οι εκδηλώσεις αυτές αναφέρονται μεν στο παρελθόν, αλλά αφορούν κυρίως το παρόν, τις αξίες που το ιστορικό γεγονός μεταφέρει και τη σημασία που τους αποδίδουμε. Άλλωστε, θεωρούμε ότι η βαθύτερη ουσία του δεν έχει εξαντληθεί στο παρελθόν, αλλά ότι μεταφέρει προσδοκίες που δεσμεύουν τρόπον τινά και τις επόμενες γενιές.

Ως εκ τούτου οι εθνικές επέτειοι δεν είναι άμοιρες ιδεολογικοπολιτικών ερμηνειών που αποσκοπούν να ποδηγετήσουν τη μνήμη και να καθορίσουν τι και πως θα θυμηθούμε ή τι θα ξεχάσουμε. Ως παραδείγματα μπορώ να αναφέρω τις διαφορετικές απόψεις για τον αν η επέτειος της 28^{ης} Οκτωβρίου πρέπει να συνδέεται με την εθνική αντίσταση στην γερμανική κατοχή ή όχι, όπως και τις δημόσιες αντιπαραθέσεις, κυρίως κατά τη δεκαετία του 1980, για το «ποιος είπε το όχι, ο Μεταξάς ή ο λαός». Ομοίως, στις μέρες μας, είναι χαρακτηριστική η συζήτηση σχετικά με το ότι γιορτάζουμε την έναρξη του πολέμου και όχι τη λήξη του - την ημέρα δηλαδή της απελευθέρωσης, όπως συμβαίνει στις άλλες χώρες της Ευρώπης. Ασφαλώς η ομιλία μου δεν περιλαμβάνει τη διαπραγμάτευση παρόμοιων θεμάτων, ούτε όμως αποτελεί πανηγυρικό λόγο με την καθιερωμένη έννοια του όρου. Επέλεξα να αναφερθώ στα γεγονότα της περιόδου του μεσοπολέμου φθάνοντας μέχρι το παλλαϊκό ΟΧΙ που θυμόμαστε και εορτάζουμε σήμερα.

Η 28^η Οκτωβρίου 1940 αποτελεί μια από τις πιο φωτεινές στιγμές της νεοελληνικής ιστορίας. Δεν είναι τόσο η ανέλπιστα στρατιωτική νίκη, όσο

η ομοψυχία και η ενότητα που αποτέλεσαν το προαπαιτούμενό της. Πρόκειται για μια αξιομνημόνευτη παρένθεση ανάμεσα στον μακροχρόνιο εθνικό διχασμό και τον φρικτό εμφύλιο πόλεμο. Αν αναζητούμε κάποιο υπερβατικό στοιχείο στην εποποιία του 40, αυτό είναι ακριβώς το πνεύμα της ενότητας του λαού που κυριάρχησε από άκρη σε άκρη σε ολόκληρη τη χώρα. Αξίζει ίσως να «ξεχάσουμε» για μια στιγμή τη στρατιωτική νίκη που αποτελεί πάντα το επίκεντρο των επετειακών εορτασμών και να αναλογιστούμε μόνο την ομόθυμη απόφαση των πολιτών να αγωνιστούν, χωρίς δεύτερη σκέψη, για την ελευθερία και την αξιοπρέπεια της πατρίδας.

Στο σημείο αυτό θα μου επιτρέψετε μια αυθαίρετη εν πολλοίς παρέκβαση. Στο πνεύμα της ημέρας και με όση αρμοδιότητα μου δίνει η μακρόχρονη παρουσία μου στο ίδρυμα μας, θέλω να επισημάνω, ότι ο μόνος δρόμος για να επιτύχουμε τους στόχους μας και να οικοδομήσουμε το λαμπρό μέλλον που αξίζει το πανεπιστήμιο μας είναι αυτός της ομόνοιας και του αμοιβαίου σεβασμού. Φυσικά, δεν αναφέρομαι μια αντιπαραγωγική ομοιομορφία απόψεων, που δεν συνάδει άλλωστε με την ακαδημαϊκή ιδιότητα, αλλά μόνο για τη βούληση να θέσουμε το συλλογικό υπεράνω του ατομικού. Ίσως το σχήμα να μπορεί να λειτουργήσει και αντίστροφα, αλλά θεωρώ ότι η επιτυχία του πανεπιστημίου αποτελεί το απαραίτητο, σταθερό πλαίσιο για την πρόοδο και τη διάκριση καθενός εξ ημών.

Σήμερα, όπως άλλωστε προανέφερα, θα προσπαθήσω να παρουσιάσω εν συντομία την πορεία της χώρας από την καταστροφή του 1922 έως την εποποιία του 1940. Κεντρικό σημείο της εξιστόρησης θα αποτελέσει το σημαντικότερο γεγονός της περιόδου: η εγκατάσταση δηλαδή και η αφομοίωση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία και την ανατολική Θράκη.

Η Μικρασιατική καταστροφή αποτέλεσε την πιο βαθιά τομή της νεοελληνικής ιστορίας και επηρέασε αποφασιστικά την πορεία του έθνους στη σύγχρονη εποχή. Η τραγωδία του 1922, που σφραγίστηκε με το αίμα χιλιάδων αθώων, σήμανε το οδυνηρό τέλος της μακρόχρονης ελληνικής παρουσίας στη Μικρασιατική γη και αποτέλεσε τον καταλύτη δημιουργίας του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Μια ολόκληρη περίοδος, που καθορίστηκε από την κυριαρχία της Μεγάλης Ιδέας σε όλους τους τομείς της ζωής του έθνους, τερματίστηκε με τον πιο τραγικό τρόπο και η επιδιωκόμενη εθνική ολοκλήρωση πραγματοποιήθηκε αναπάντεχα με την αναδίπλωση του ελληνισμού στα ελλαδικά σύνορα. Η χώρα εξήλθε από μια δεκαετία πολεμικών αναμετρήσεων έχοντας υπερδιπλασιάσει τα εδάφη και τον πληθυσμό της, ο οποίος διογκώθηκε απότομα με την προσφυγική πλημμυρίδα που ακολούθησε την ήττα στην Μικρά Ασία. Η χώρα που αριθμούσε μόλις πέντε εκατομμύρια κατοίκους, με κλονισμένη οικονομία και αποδιοργανωμένη κρατική μηχανή, βρέθηκε αντιμέτωπη με τα τεράστια προβλήματα που συνεπαγόταν η άφιξη άνω του ενός εκατομμυρίων εξαθλιωμένων ανθρώπων.

Το τεράστιο έργο της προσφυγικής εγκατάστασης πραγματοποιήθηκε με την καθοριστική βοήθεια της διεθνούς κοινότητας, η οποία επέβαλλε την ίδρυση, το 1924, μιας ανεξάρτητης οργάνωσης, της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Πρόκειται ίσως για την μόνη περίπτωση τόσο γόνιμης συνεργασίας μεταξύ Ελλήνων και ξένων στη σύγχρονη περίοδο. Πανοφανώς η επιτυχία του εγχειρήματος της αποκατάστασης και της κοινωνικής ένταξης των προσφύγων δεν ήταν μόνο ζήτημα εθνικής φιλοτιμίας αλλά και πολιτικής πρόληψης.

Ωστόσο, η κοινωνική αφομοίωση αποδείχθηκε μάλλον δυσκολότερη, καθώς βαθιά αντίθεση μεταξύ γηγενών και προσφύγων εντοπιζόταν σε όλα

τα επίπεδα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Η ένταξη των προσφύγων στο βενιζελικό στρατόπεδο τους τοποθέτησε στη δίνη της αντίθεσης των δύο παρατάξεων του εθνικού διχασμού. Ο αντιβενιζελικός πολιτικός κόσμος και ο φιλικός του τύπος δεν προσπάθησαν απλώς να εκμεταλλευτούν τις φοβίες των παλαιοελλαδιτών απέναντι στους πρόσφυγες, αλλά καλλιέργησαν και μίσος εναντίον τους. Το μίσος αυτό προσέλαβε μορφή κοινωνικού ρατσισμού, και πολλές φορές εκδηλώθηκε με ωμή βία. Χρειάστηκαν αρκετά χρόνια και η καταλυτική επίδραση των γεγονότων της δεκαετίας του 1940, για να σβήσει η διαχωριστική γραμμή μεταξύ γηγενών και προσφύγων. Σε κάθε περίπτωση, το μέγεθος ενός επιτεύγματος μετριέται από την ένταση των αντιστάσεων που συνάντησε και υπερνίκησε. Έτσι, η αποκατάσταση και η αφομοίωση των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής υπήρξε και παραμένει το μεγαλύτερο ειρηνικό επίτευγμα του νεοελληνικού κράτους και κατ' επέκταση του νεοελληνικού έθνους, στο μέτρο που η έμπρακτη αλληλεγγύη μεταξύ ομοεθνών αποτελεί την υπέρτατη επιβεβαίωση της εθνικής υπόστασης.

Ο προσφυγικός κόσμος σύντομα κατάφερε να ξεπεράσει τις ανείπωτες δυσκολίες των πρώτων χρόνων και να αναδειχθεί σε παράγοντα προόδου. Η ευεργετική για την Ελλάδα παρουσία των Μικρασιατών προσφύγων άμβλυνε σταδιακά τις συνέπειες της καταστροφής του πιο δυναμικού και ακμαίου τμήματος του ελληνισμού και εγκαινίασε μια περίοδο προόδου και ανάπτυξης.

Η σημαντικότερη συνέπεια της εισροής των Μικρασιατών προσφύγων -σε συνδυασμό με την αναχώρηση των ανταλλαγέντων Τούρκων- ήταν η συγκρότηση εθνικά ομοιογενούς κράτους, η καθοριστική σημασία του οποίου αναδείχθηκε στις κρίσιμες στιγμές του 1940. Η εθνολογική αυτή αναμόρφωση παγίωσε, πέρα από κάθε αμφισβήτηση, την ελληνική κυριαρχία στα εδάφη που προσαρτήθηκαν με

τους αγώνες του 1912-13 και συγκράτησε στον εθνικό κορμό την Δυτική Θράκη. Η εγκατάσταση των προσφύγων στα βόρεια σύνορα της χώρας αποτέλεσε ασπίδα προστασίας της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας και προσέδωσε ένα πρωτόγνωρο αίσθημα ασφάλειας.

Χάος επικρατεί στην Ελλάδα αμέσως μετά την καταστροφή, καθώς κυβερνήσεις διαδέχονται η μια την άλλη. Στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1922, στρατιωτικό κίνημα καταλαμβάνει την εξουσία και αναγκάζει την βασιλιά Κωνσταντίνο να παραιτηθεί υπέρ του διαδόχου Γεωργίου, ο οποίος θα μείνει στο θρόνο έως την ανακήρυξη της δημοκρατίας (25-3-1924). Η Επαναστατική Επιτροπή αναθέτει στον Βενιζέλο την εκπροσώπηση των ελληνικών συμφερόντων στις συζητήσεις για τη συνθήκη της ειρήνης, που αρχίζουν στη Λοζάνη, ενώ παράλληλα αναζητά την κάθαρση της τραγωδίας με την παραπομπή σε δίκη και τελικά την εκτέλεση (15-11-1922) έξι πολιτικών και στρατιωτικών, οι οποίοι θεωρούνται υπεύθυνοι της εθνικής συμφοράς.

Στον πολιτικό τομέα ο εθνικός διχασμός, που οδήγησε στην καταστροφή, αναζωπυρώνεται και εντείνεται. Η βενιζελική παράταξη θα διατηρήσει την εξουσία για μια ολόκληρη δεκαετία η οποία πάντως, όπως και όλη η περίοδος που εξετάζουμε, θα χαρακτηριστεί από οξυμμένη κομματική αντιπαράθεση, διαρκείς κυβερνητικές μεταβολές και δικτατορικές εκτροπές.

Στο δημοψήφισμα της 13^{ης} Απριλίου 1924 η προσφυγική ψήφος έγερνε καθοριστικά την πλάστιγγα υπέρ της αβασίλευτης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Την πρώτη δημοκρατική κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου το 1924 θα ακολουθήσει μια περίοδος βραχύβιων κυβερνήσεων συνεργασίας που θα οδηγήσει (μετά την παρένθεση της δικτατορίας του Θεόδωρου Πάγκαλου από τον Ιούνιο του

1925 έως τον Αύγουστο του 1926) στην τετραετία διακυβέρνησης από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η περίοδος 1928-1932 χαρακτηρίζεται από την συντηρητική στροφή του Κρητικού πολιτικού αλλά και την προσπάθεια ανασυγκρότησης της χώρας. Στα χρόνια αυτά συντελείται σημαντικό έργο στους τομείς της παιδείας και των δημοσίων έργων, ενώ επιχειρείται η διαρρύθμιση των εξωτερικών σχέσεων της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό ο πρωθυπουργός υπογράφει σύμφωνα φιλίας με τον Μουσολίνι το 1928 στη Ρώμη και με τον Κεμάλ το 1930 στην Άγκυρα. Η κυβέρνησή του κλήθηκε επίσης να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 1929, με κατάληξη όμως τη χρεωκοπία της χώρας το 1932.

Το 1933 τερματίζεται η κυριαρχία των Βενιζελικών δυνάμεων που όμως δεν θα αποδεχθούν την απώλεια της εξουσίας. Την επαύριον των εκλογών (6 Μαρτίου) ο στρατηγός Πλαστήρας θα ηγηθεί στρατιωτικού κινήματος, το οποίο θα συναντήσει την αντίδραση της ανώτατης στρατιωτικής ηγεσίας και θα αποτύχει. Εν μέσω του οξυμένου εκλογικού κλίματος θα εκδηλωθεί λίγο αργότερα (6 Ιουνίου) απόπειρα κατά της ζωής του Βενιζέλου στη λεωφόρο Κηφισίας, γεγονός το οποίο θα βαθύνει περισσότερο το χάσμα μεταξύ των δύο αντιπάλων παρατάξεων.

Ο κύκλος της αβασίλευτης δημοκρατίας κλείνει το 1935. Τη χρονιά αυτή εκδηλώνεται νέο, σοβαρότερο, βενιζελικό κίνημα το οποίο επίσης θα αποτύχει και θα προκαλέσει τα σκληρά αντίποινα των αντιβενιζελικών. Την έκρυθμη πολιτική κατάσταση θα εκμεταλλευθεί ο στρατηγός Κονδύλης, ο οποίος θα καταλύσει το δημοκρατικό πολίτευμα και με το νόθο δημοψήφισμα της 3^{ης} Νοεμβρίου θα επαναφέρει την μοναρχία. Η αποδιοργάνωση της πολιτικής ζωής της χώρας είχε φθάσει πλέον στο αποκορύφωμα της. Είναι χαρακτηριστική η άποψη του προέδρου της Βουλής Θεμ. Σοφούλη ο οποίος τόνιζε: “Μέσα εις την ατμόσφαιραν η οποία περιβάλλει τη ζωή μας, εισπνέομεν όλοι, χωρίς να το καταλάβωμεν μια γενναίαν δόσιν υποκρισίας. Κοπτόμεθα πάντες και εκτραγωδούμεν τον

κίνδυνον τον απώτερον του κομμουνισμού, δια να καλύψωμεν τον κίνδυνον τον οποίον ημείς οι ίδιοι δημιουργούμεν, οι προστάται δήθεν και υπερασπισταί του αστικού καθεστώτος. Τα μίση μας, αι ασχήμια, η εμπάθεια έχουν αποκορυφώσει τον διχασμόν (...) και δημιουργήσει (...) έναν κίνδυνον σύροντα το Έθνος εις την πλήρη καταστροφήν και την τελείαν αποσύνθεσιν του(...). Και η καταφρόνησις προς πάσαν ηθικήν αξίαν και προς πάσαν ηθικήν έννοιαν έχει κλονίσει τα θεμέλια του κοινωνικού καθεστώτος, ώστε να μην υπολείπεται πλέον εις τους ενδεχομένους ανατροπείς του (...) βαρύ φορτίο”. Η αγόρευση του Σοφούλη είναι από τις σπάνιες στιγμές αυτοκριτικής του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου σε μια στιγμή μάλιστα που ο αυτόκλητος σωτήρας του κοινωνικού καθεστώτος βρισκόταν προ των πυλών. Ο Ι. Μεταξάς θα αναλάβει την εξουσία χωρίς λαϊκή πλειοψηφία αλλά με την έγκριση της Βουλής και με υπολογισμένα βήματα θα οδηγήσει τη χώρα στη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου 1936.

Ευρισκόμενη υπό δικτατορική διακυβέρνηση η χώρα δέχθηκε στις 28 Οκτωβρίου 1940, την από καιρό διαφαινόμενη ιταλική επίθεση. Ο Μεταξάς διερμηνεύοντας, τα αισθήματα όλου του λαού, θα απαντήσει «όχι» στην ιταμή πρόκληση του φασιστικού καθεστώτος του Μουσολίνι. Η στάση του Μεταξά δεν αποτελεί παράδοξο. Η όποια συνάφεια μπορεί να εντοπίσει κάποιος μεταξύ του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου και αυτού της φασιστικής Ιταλίας δεν ήταν δυνατό να έχει βαρύνουσα σημασία. Η περίσταση δεν επέτρεπε ιδεολογικές ταυτίσεις ή αντιπαλότητες. Επρόκειτο για τον αγώνα κατά ενός γεωπολιτικού εχθρού, που υπέβλεπε την εδαφική ακεραιότητα της χώρας.

Στην πραγματικότητα ο Μεταξάς απέρριψε το τελεσίγραφο λέγοντας στα γαλλικά στον Ιταλό πρέσβη: «Λοιπόν, έχουμε πόλεμο». Την ουσία της απάντησης, συμπυκνωμένη στη λέξη ΟΧΙ τη συναντάμε για

πρώτη φορά ως τίτλο στο κύριο άρθρο της εφημερίδας *Ελληνικό Μέλλον* της 30ης Οκτωβρίου του 1940. Καμιά ίσως άλλη μικρή λέξη δεν έχει τόσο ισχυρό συμβολικό νόημα για ένα έθνος. Το «όχι» ως άρνηση, το «όχι» ως αντίδραση, ως αντίσταση, φαίνεται να έχει ενσωματωθεί στο συλλογικό ασυνείδητο των Ελλήνων.

Η ταχύτητα και η αποτελεσματικότητα της επιστράτευσης οφείλονταν στην οργανωτική προσπάθεια που είχε προηγηθεί, αλλά και στην ομόθυμη απόφαση του λαού να επιτελέσει με αυταπάρνηση το πατριωτικό του καθήκον. Οι πολίτες σε μια ατμόσφαιρα πανηγυριού που παραπέμπει στις αρχαιοελληνικές γιορταστικές προετοιμασίες πριν τη μάχη, έσπευσαν στο μέτωπο για να γράψουν μια από τις πιο λαμπρές σελίδες της νεοελληνικής ιστορίας. Ανεξαρτήτως αν κάποιες φράσεις, που επαναλαμβάνονται σταθερά σε κάθε επέτειο, είναι φυσικό να εγγράφονται στην ατομική και συλλογική μνήμη, νομίζω ότι σε κάποιες περιπτώσεις η δύναμη των λέξεων εξακολουθεί να περιγράφει σωστά την ουσία των γεγονότων της εποχής. Μεταφέρω λοιπόν την εμβληματική φράση από το διάγγελμα του τότε βασιλιά Γεωργίου, που όλοι σχεδόν έχουμε ακούσει περισσότερες από μια φορές: «Με πίστιν εις τον Θεόν και εις τα πεπρωμένα της φυλής το έθνος σύσσωμον και πειθαρχούν ως εις άνθρωπος θα αγωνισθή υπέρ βωμών και εστιών μέχρι της τελικής νίκης».

Η απόφαση της Ελλάδας να μην παραδοθεί αλλά να πολεμήσει, αποτέλεσε έκπληξη για ολόκληρο τον κόσμο. Η στάση του ελληνικού λαού ο οποίος δεν δίστασε να εμπλακεί σε έναν άνισο αγώνα για να υπερασπίσει την τιμή και την αξιοπρέπεια του αλλά και τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, αποτέλεσε παράδειγμα το οποίο έδωσε θάρρος σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο, που αισθανόταν πια όλο και πιο έντονα την απειλή του ολοκληρωτισμού.

Ο ελληνικός στρατός, παρότι είχε να αντιμετωπίσει υπέρτερες αριθμητικά δυνάμεις, με σαφώς καλύτερο εξοπλισμό και περισσότερα μέσα, όχι μόνο κατόρθωσε να αναχαιτίσει την προέλαση τους αλλά και να τις απωθήσει. Ήδη από το Νοέμβριο εξαπέλυσε μια εντυπωσιακή αντεπίθεση προελαύνοντας στο έδαφος της Αλβανίας όπου έγινε δεκτός ως ελευθερωτής από τον ντόπιο ελληνικό πληθυσμό. Οι ελληνικές νίκες ήταν ένα είδος ρεβάνς απέναντι στην Ιταλία η οποία το 1913 είχε εμποδίσει την ενσωμάτωση της βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα και είχε αντιταχθεί και υπονομεύσει με κάθε τρόπο στην ελληνική επιχείρηση στην Μικρά Ασία. Στις 6 Απριλίου 1941 η ναζιστική Γερμανία επιτέθηκε κατά της Ελλάδας, συνάντησε όμως σοβαρή και ανέλπιστη αντίσταση στα οχυρά της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου, που καθυστέρησε την κατάληψη της ηπειρωτικής χώρας. Ακολούθησε η μάχη της Κρήτης στην οποία οι Γερμανοί υπέστησαν φοβερές απώλειες. Είναι χαρακτηριστικό ότι η 7^η μεραρχία αλεξιπτωτιστών κυριολεκτικά αποδεκατίστηκε, με αποτέλεσμα η μάχη της Κρήτης να είναι η τελευταία με ευρεία χρήση αλεξιπτωτιστών καθ' όλη τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου.

Η στάση της Ελλάδος και οι πρώτες επιτυχίες της μετέβαλαν την ατμόσφαιρα του πολέμου και είχαν επίδραση ανυπολόγιστης αξίας στο ηθικό των λαών. Υπήρξαν όμως και αξιόλογες πρακτικές συνέπειες: Η διάψευση του αήττητου του άξονα, για παράδειγμα, επέφερε μεταβολή στις εκτιμήσεις για την εξέλιξη του πολέμου και είχε σοβαρές επιπτώσεις στο διπλωματικό πεδίο. Κράτη, τα οποία θεωρούνταν βέβαιο ότι θα μετείχαν στον πόλεμο υπέρ του άξονα άρχισαν να εμφανίζουν διστακτικότητα ή να προβάλλουν άρνηση. Επιπλέον, η ελληνική αντίσταση παρέτεινε τον πόλεμο κατά πέντε μήνες και δέσμευσε ισχυρές γερμανικές και ιταλικές δυνάμεις, που διαφορετικά θα μπορούσαν να

διατεθούν σε άλλα μέτωπα, με σημαντικές επιπτώσεις στην εξέλιξη του πολέμου.

Η Ελλάδα σε ένα διάστημα λιγότερο των είκοσι χρόνων κατάφερε να ξεπεράσει μια τραγωδία και να καταγάγει έναν αληθινό θρίαμβο. Η αναγέννηση της χώρας μετά την Καταστροφή του 22 ήταν τόσο εντυπωσιακή και ριζική, που ουσιαστικά ανέδειξε ένα νέο κράτος. Ένα μικρό μεν αλλά ομογενές και βιώσιμο εθνικό κράτος. Είναι γεγονός ότι τόσο δραματικά άλλαξαν τα δεδομένα ύπαρξης και εξέλιξης της χώρας ώστε να μπορούμε να μιλήσουμε όχι απλώς για τομή της ιστορικής πορείας αλλά για τη δημιουργία της σύγχρονης Ελλάδας. Η νέα ανορθωτική και εκσυγχρονιστική πορεία που ξεκινά το 1922 είναι αυτή που θα οδηγήσει στον άθλο του 1940. Καθώς η περιπέτεια της Μεγάλης Ιδέας είχε οριστικά τελειώσει, η εσωτερική αναδιοργάνωση και η ασφάλεια της χώρας εντός των οριστικών συνόρων της συνθήκης της Λοζάνης αναδείχθηκαν ως τα νέα ζητούμενα. Μια νέα γενιά είχε πάρει στα χέρια της τύχες του έθνους. Η γενιά αυτή που μεγάλωσε με τις τραυματικές εμπειρίες της στρατιωτικής ήττας, της ανθρώπινης δυστυχίας, της κοινωνικής και οικονομικής αναστάτωσης ήταν φυσικό να αναζητήσει νέες αρχές και να επιδιώξει την αναθεώρηση των ιδανικών και των στόχων του έθνους. Σε αντίθεση με τους παλαιότερους, που όπως σημειώνει ο συγγραφέας Γεώργιος Θεοτοκάς “βούλιαξαν στο λιμάνι της Σμύρνης όχι μόνο τις δυνάμεις τους αλλά και τα ιδανικά και την αυτοπεποίθησή τους”, οι νεότεροι έσφυζαν από δυναμισμό και αισιοδοξία. Παρά την ανωριμότητα, τη διχαστική συμπεριφορά των πολιτικών δυνάμεων της χώρας και τις αντικειμενικά δύσκολες συνθήκες, ο λαός κατόρθωσε την κρίσιμη στιγμή να αναδείξει την απίστευτη ηθική του δύναμη και την βαθιά εθνική του ενότητα. Ενότητα που αναμφισβήτητα υπήρξε το ασφαλέστερο έρεισμα της ανεπανάληπτης εποποιίας του 1940.